

dr Bożena Kubiczek

**Projekt "Szkoła Demokracji – Szkoła Samorządności"
Kompetencje społeczne i obywatelskie uczniów
i nauczycieli. Materiały dla uczestnika Konferencji**

Projekt "Szkoła Demokracji – Szkoła Samorządności"
Kompetencje społeczne i obywatelskie
uczniów i nauczycieli

Materiały dla uczestnika Konferencji

Część I. Założenia teoretyczne i cele projektu

„Non scholae sed vitae discimus”
- **uczmy się nie dla szkoły, lecz dla życia.**

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie "zaleca państwu członkowskim rozwijanie oferty kompetencji kluczowych dla wszystkich w ramach ich strategii uczenia się przez całe życie, w tym strategii osiągnięcia powszechnej alfabetyzacji, a także wykorzystanie dokumentu „Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – Europejskie ramy odniesienia” znajdującego się w załączniku, jako narzędzia odniesienia, w celu zapewnienia, by kształcenie i szkolenie oferowały wszystkim młodym ludziom środki w celu rozwijania kompetencji kluczowych na poziomie dającym im odpowiednie przygotowanie do dorosłego życia oraz stanowiącym podstawę dla dalszej nauki i życia zawodowego". W ramach odniesienia ustanowiono osiem kompetencji kluczowych:

- 1) porozumiewanie się w języku ojczystym;
- 2) porozumiewanie się w językach obcych;
- 3) kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne;
- 4) kompetencje informatyczne;
- 5) umiejętność uczenia się;
- 6) kompetencje społeczne i obywatelskie;**
- 7) inicjatywność i przedsiębiorczość;
- 8) świadomość i ekspresja kulturalna.

Kompetencje kluczowe uważane są za jednakowo ważne, ponieważ każda z nich może przyczynić się do udanego życia w społeczeństwie wiedzy.

Kompetencje społeczne i obywatelskie definiowane są w tym dokumencie jako kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe obejmujące pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym, szczególnie w społeczeństwach charakteryzujących się coraz większą różnorodnością, a także rozwiązywania konfliktów w razie potrzeby. Kompetencje obywatelskie przygotowują osoby do pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych oraz poczucie się do aktywnego i demokratycznego uczestnictwa.

Kompetencje społeczne są związane z dobrem osobistym i społecznym, które wymaga świadomości, w jaki sposób można zapewnić sobie optymalny poziom zdrowia fizycznego i psychicznego, rozumianego również jako zasób danej osoby i jej rodziny oraz bezpośredniego otoczenia społecznego, a także wiedzy, w jaki sposób może się do tego przyczynić odpowiedni styl życia. Dla powodzenia w kontaktach interpersonalnych i uczestnictwie społecznym niezbędne jest rozumienie zasad postępowania i reguł zachowania ogólnie przyjętych w różnych społeczeństwach i środowiskach (np. w pracy). Równie istotna jest świadomość podstawowych pojęć dotyczących osób, grup, organizacji zawodowych, równości płci i niedyskryminacji, społeczeństwa i kultury. Konieczne jest rozumienie wielokulturowych i społeczno-ekonomicznych wymiarów społeczeństw europejskich, a także wzajemnej interakcji narodowej tożsamości kulturowej i tożsamości europejskiej.

Podstawowe umiejętności w zakresie kompetencji społecznych obejmują zdolność do konstruktywnego porozumiewania się w różnych środowiskach, wykazywania się tolerancją, wyrażania i rozumienia różnych punktów widzenia, negocjowania połączonego ze zdolnością tworzenia klimatu zaufania, a także zdolność do empatii. Jednostki powinny być zdolne do radzenia sobie ze stresem i frustracją oraz do wyrażania emocji w konstruktywny sposób, a także powinny dokonywać rozróżnienia sfery osobistej i zawodowej. Powinny interesować się rozwojem społeczno-gospodarczym, komunikacją międzykulturową, cenić różnorodność i szanować innych

ludzi, a także być przygotowane na pokonywanie uprzedzeń i osiąganie kompromisu.

Kompetencje obywatelskie opierają się na znajomości pojęć demokracji, sprawiedliwości, równości, obywatelstwa i praw obywatelskich zawartych między innymi w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej i międzynarodowych deklaracjach oraz ich stosowaniu przez różne instytucje na poziomach: lokalnym, regionalnym, krajowym, europejskim i międzynarodowym. Obejmują swym kontekstem:

- znajomość współczesnych wydarzeń,
- głównych wydarzeń i tendencji w narodowej, europejskiej i światowej historii,
- świadomość celów, wartości i polityk, jakimi kierują się ruchy społeczne i polityczne,
- znajomość integracji europejskiej oraz struktur UE, z ich głównymi celami i wartościami,
- świadomość różnorodności i tożsamości kulturowych w Europie.

Umiejętności wchodzące w zakres kompetencji obywatelskich to:

- zdolność do efektywnego zaangażowania wraz z innymi ludźmi w działania publiczne,
- zdolność do wykazywania solidarności i zainteresowania rozwiązywaniem problemów stojących przed lokalnymi i szerszymi społecznościami,
- krytyczna i twórcza refleksja,
- konstruktywne uczestnictwo w działaniach społeczności lokalnych i sąsiedzkich oraz procesach podejmowania decyzji na wszystkich poziomach, od lokalnego, poprzez krajowy, po europejski, szczególnie w drodze głosowania,
- pełne poszanowanie praw człowieka, w tym równości, jako podstawy demokracji,
- uznanie i zrozumienie różnic w systemach wartości różnych religii i grup etnicznych jako fundament pozytywnej postawy,
- wykazywanie poczucia przynależności do własnego otoczenia, kraju, Unii Europejskiej i Europy jako całości oraz do świata,
- gotowość do uczestnictwa w demokratycznym podejmowaniu decyzji na wszystkich poziomach.
- poczucie obowiązku,
- okazywanie zrozumienia i poszanowania wspólnych wartości, niezbędnych do zapewnienia spójności wspólnoty,
- respektowanie demokratycznych zasad,
- konstruktywne uczestnictwo w życiu społecznym,
- działalność obywatelska,
- wspieranie różnorodności i spójności społecznej i zrównoważonego rozwoju,
- gotowość poszanowania wartości i prywatności innych osób.

W wielu krajach europejskich istnieje przepaść między oficjalną polityką i deklaracjami dotyczącymi edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka, a rzeczywistą praktyką w szkołach.¹ Jak pokazał sondaż przeprowadzony przez Eurydice (Sieć Informacji o Edukacji w Europie), mimo że edukacja obywatelska coraz częściej znajduje należne sobie miejsce w szkolnych programach nauczania, to tylko w niektórych państwach stanowi ona składową procesa kształcenia nauczycieli.²

Obecnie obowiązujące rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego

1 C. Naval, M. Print, C. Iriarte, Civic education in Spain: a critical review of policy, (Online) „Journal of Social Science Education”; A. Osler, H. Starkey, Education for democratic citizenship: a review of research, policy and practice 1995–2005, „Academic Review”, BERA, 2005.

2 Eurydice, *Citizenship education at school in Europe*, 2005:
http://www.eurydice.org/Doc_intermediaires/analysis/en/citizenship.html

w poszczególnych typach szkół³ – jako dokument, stanowiący podstawę kształcenia w Polsce – określa „najważniejsze umiejętności zdobywane przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego” z uwzględnieniem etapów edukacyjnych. Są nimi:

- w I i II etapie edukacyjnym (szkoła podstawowa):
 - 1) czytanie – rozumiane zarówno jako prosta czynność, jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społeczeństwa;
 - 2) myślenie matematyczne – umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych;
 - 3) myślenie naukowe – umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach
 - 4) empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
 - 5) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
 - 6) umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji;
 - 7) umiejętność uczenia się jako sposób zaspokajania naturalnej ciekawości świata, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji;
 - 8) umiejętność pracy zespołowej.
- w III i IV etapie edukacyjnym (gimnazjum i szkoła ponadgimnazjalna):
 - 1) czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
 - 2) myślenie matematyczne – umiejętność wykorzystania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumowaniu matematycznym;
 - 3) myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
 - 4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
 - 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
 - 6) umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
 - 7) umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
 - 8) umiejętność pracy zespołowej.

Publikacja Rady Europy "Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka jako zadanie wszystkich nauczycieli. Opis kompetencji nauczycielskich i sposobów ich rozwijania" przyjęty w 2009 roku⁴ podkreśla wielkie znaczenie EO/EPC w przygotowywaniu młodych ludzi do jak najpełniejszego życia i działania w demokratycznym społeczeństwie. Kładzie szczególny nacisk na podstawowy cel przyświecający EO/EPC, czyli zachęcanie i wspieranie uczniów, by stali się aktywnymi, świadomymi i odpowiedzialnymi obywatelami, co oznacza m. in.:

- znajomość swoich praw i obowiązków obywatelskich,
- orientację w wydarzeniach społecznych i politycznych,
- troskę o dobro innych ludzi,
- jasne wyrażanie własnych opinii i przekonań,
- zdolność wywierania wpływu na otaczający świat,

3 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 4 z 2009 r.)

4 Sarah Keating-Chetwynd (red.), Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka jako zadanie wszystkich nauczycieli. Opis kompetencji nauczycielskich i sposobów ich rozwijania. *Council of Europe, March 2009. Printed in Belgium*

- aktywność w społeczności lokalnej,
- odpowiedzialność za swoje czyny.

Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka (EO/EPC):

- daje dzieciom, młodzieży i dorosłym szansę na zaangażowanie się w te sprawy współczesnego świata, które ich interesują,
- zawiera w sobie wiele aktywnych form uczenia się oraz stwarza młodzieży i dorosłym liczne okazje do dyskusji i debaty na temat kwestii kontrowersyjnych,
- jest przyjemnością – klasy i pozaszkolne środowiska edukacyjne są pełne pomysłów, wymieniają się poglądami i dzielą pasję z innymi,
- to pewnego rodzaju edukacja „przyszłościowa” (młodzi ludzie aktywnie dyskutują, w jaki sposób mogą uczynić świat lepszym miejscem do życia); czy jest coś ważniejszego od współżycia ludzi w pokoju i ich współpracy na poziomie lokalnym, krajowym i globalnym?
- daje młodzieży (a także nauczycielom i innym dorosłym) naturalną i „rzeczywistą” szansę, by chcieli wprowadzać zmiany i lobbować na ich rzecz,
- jest związana z koncepcją zaangażowania społecznego – młodzież i nauczyciele mogą podejmować dialog z partnerami funkcjonującymi poza murami szkolnymi,
- tworzy w ramach programu nauczania przestrzeń umożliwiającą młodym ludziom dowiedzenie się czegoś więcej na temat takich zagadnień jak: prawo, prawa człowieka, problematyka społeczna i ekologiczna, które w przeciwnym przypadku mogłyby zostać pominięte podczas zajęć lekcyjnych,
- otwiera możliwość zajmowania pozytywnego stanowiska wobec negatywnych zjawisk występujących w społeczeństwie (np. rasizm, stereotypy, wprowadzające w błąd informacje na temat globalnej migracji powielane przez środki masowego przekazu),
- umożliwia wszystkim nauczycielom (niezależnie od przedmiotu, którego nauczają) powiązanie swej praktyki dydaktycznej z aktualną sytuacją – pomaga to nadać nauczaniu i uczeniu się właściwe znaczenie i odniesienie do świata,
- może wzmocnić pozycję nauczycieli w szkole.

Rola nauczycieli w kształtowaniu kompetencji kluczowych jest bezdyskusyjna. Wykształcenie umiejętności kluczowych staje się we współczesnym świecie ważniejsze niż posiadanie wszechstronnej wiedzy. Gromadzenie informacji przez ucznia nie oznacza jeszcze umiejętności posługiwania się nimi. W nowoczesnym modelu kształcenia odchodzi się więc od skupiania działań nauczyciela i szkoły na przekazywaniu wiedzy na rzecz kształtowania i rozwijania kompetencji z wykorzystaniem szerokiego wachlarza metod pobudzających uczniów do aktywności i uczestnictwa w życiu społecznym. Nauczyciele powinni bardzo dobrze wiedzieć, jak i dlaczego podejmują się nauczania EO/EPC w specyficznym dla siebie kontekście narodowym. Opanowanie umiejętności kluczowych umożliwi młodym ludziom sprawne funkcjonowanie w szybko zmieniającej się rzeczywistości.

Zmiany wprowadzane kolejnymi reformami w polskim systemie oświaty powodują przesunięcie akcentu znaczeniowego z procesu nauczania na proces uczenia się pod kierunkiem nauczyciela. Podstawę działania nauczyciela winno stanowić zrozumienie jego miejsca i roli w procesie rozwoju ucznia oraz świadomość, iż wszystko, co robi służy przygotowaniu go do pełnienia ról życiowych, a przede wszystkim do wyboru i wykonywania przyszłego zawodu. W Powyższe rozważania zmuszają do postawienia kilku pytań:

1. *Czy nauczyciele są dostatecznie przygotowani do kształtowania kompetencji uczniów ze szczególnym uwzględnieniem edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka?*
2. *Czy sami rozwijają u siebie kompetencje niezbędne do realizacji celów Programu Rady Europy z zakresu edukacji obywatelskiej (EO) i edukacji na rzecz praw człowieka (EPC) – „żyć i uczyć się w demokracji”?*

3. *Jakie są efekty pracy nauczycieli w zakresie kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich?*
4. *Co jeszcze trzeba/można zrobić w doskonaleniu nauczycieli, by podnieść skuteczność ich działań w zakresie kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich?*

Celem teoretycznym Projektu "Szkoła Demokracji - Szkoła Samorządności" jest znalezienie odpowiedzi na wyżej postawione pytania oraz poznanie poziomu edukacji obywatelskiej w polskiej szkole poprzez badanie metodą sondażu diagnostycznego wybranej losowo grupy 1000 uczniów najwyższych programowo klas szkół ponadgimnazjalnych oraz 1000 nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum, zasadniczej szkoły zawodowej, technikum i liceum ogólnokształcącego, zaś **celem praktycznym** - zaplanowanie w oparciu o uzyskane wyniki badań takich działań w zakresie doskonalenia nauczycieli, które wyposażą ich w nowe umiejętności w zakresie kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich u ich uczniów, a w szczególności przygotowują ich do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka i wdrażania Karty Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka (EO/EPC) ogłoszonej przez Radę Europy, a przyjętej w 2010 r. przez 47 krajów członkowskich UE, w tym Polskę.

Cele operacyjne projektu:

1. Poznanie poziomu umiejętności nauczycieli w zakresie edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka.
2. Opracowanie programu doskonalenia nauczycieli w badanym zakresie.
3. Opracowanie materiałów edukacyjnych dla nauczycieli.

Część II. Założenia metodologiczne badań

Przedmiot badań

Ze względu na tak postawione cele badań przedmiotem badań uczyniono:

- efekty edukacji obywatelskiej,
- poziom przygotowania nauczycieli do kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich.

Przez **efekty edukacji obywatelskiej** rozumie się w badaniu poziom kompetencji społecznych i obywatelskich u uczniów kończących edukację na IV poziomie edukacyjnym (szkoła ponadgimnazjalna), a w szczególności:

- **umiejętności społeczne uczniów:**
 - orientacja w wydarzeniach społecznych i politycznych,
 - komunikowanie się w różnych sytuacjach,
 - jasne wyrażanie własnych opinii i przekonań,
 - przyjmowania opinii i przekonań innych ludzi,
 - zdolność wywierania wpływu na otaczający świat,
 - negocjowanie i dochodzenie do kompromisu,
 - współpraca z innymi w grupie,
 - pełnienie roli lidera w grupie;
- **umiejętności obywatelskie uczniów:**
 - od znajomości swoich praw i obowiązków obywatelskich poczynając,
 - interesowanie się sprawami własnego kraju,
 - konstruktywne uczestnictwo w działaniach społecznych,
 - respektowanie demokratycznych zasad, prawa,
 - wspieranie inicjatyw obywatelskich,
 - aktywność w rozwiązywaniu problemów społecznych;
- **postawy uczniów:**
 - poczucie obowiązku,
 - troska o dobro innych,
 - empatia,
 - krytyczna i twórcza refleksja
 - tolerancja wobec odmienności w systemach wartości różnych religii i grup etnicznych,
 - solidarność - wykazywanie poczucia przynależności do własnego otoczenia, kraju, Unii Europejskiej i Europy jako całości oraz do świata,
 - prawość - poszanowanie norm demokratycznego współżycia oraz obowiązującego prawa
 - poszanowanie wartości i prywatności innych osób,
 - odpowiedzialność za swoje czyny,
 - gotowość do uczestnictwa w demokratycznym podejmowaniu decyzji na wszystkich poziomach.

Przez **poziom przygotowania nauczycieli do kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich** rozumie się w badaniu:

- **wiedzę nauczycieli z tego zakresu, a w szczególności:**
 - znajomość zagadnień z zakresu EO/EPC,
 - znajomość zadań szkoły (nauczyciela) określonych w tych aktach prawnych i dokumentach,
 - charakter EO/EPC w szkole,
 - znajomość metod kształcenia kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów,
 - znajomość wewnętrznego środowiska szkoły,
 - znajomość problemów społecznych środowiska lokalnego;

- **umiejętności nauczycieli:**
 - umiejętność indywidualnego i zespołowego planowania procesu kształcenia,
 - umiejętność kształtowania postaw obywatelskich u uczniów w ramach nauczanego przedmiotu,
 - umiejętność podejmowania dyskusji z uczniami na kontrowersyjne, trudne tematy społeczne,
 - stosowanie aktywnych metod kształcenia,
 - ewaluacja efektów własnej pracy i dokonywanie zmian;
- **postawy nauczycieli:**
 - świadomość własnych potrzeb edukacyjnych,
 - gotowość do doskonalenia się,
 - prawość – poszanowania ustalonych w szkole norm oraz obowiązujących przepisów prawa.

Problematyka badawcza

Zakres badań określony został przez dwa główne problemy badawcze, które zostały sformułowane w postaci pytań dopełnienia (otwartych), pozwalających nie tylko na stwierdzenie istnienia badanych zjawisk i zdarzeń w edukacji szkolnej, ale także na określenie ich skali i wybranych uwarunkowań.

Badanie uczniów miało pomóc w znalezieniu odpowiedzi na pytanie kluczowe:

Jakie są efekty polskiego systemu edukacji w zakresie przygotowania uczniów do funkcjonowania w społeczeństwie demokratycznym rozumiane jako kompetencje społeczne i obywatelskie uczniów?

Badanie nauczycieli służyło znalezieniu odpowiedzi na pytanie kluczowe:

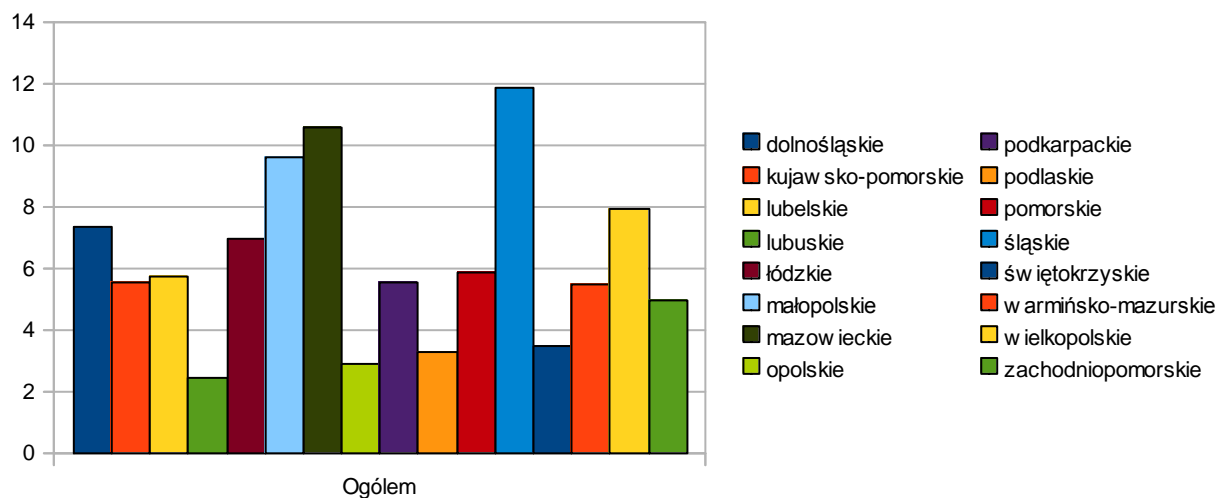
Jaki jest poziom przygotowania nauczycieli do kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich ze szczególnym uwzględnieniem edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka?

Tak sformułowane problemy badawcze pozwolą zrealizować cel praktyczny badania – znaleźć odpowiedź na pytanie:

Co należy zmienić w procesie kształcenia w szkole, a zatem jakie umiejętności nauczycieli rozwijać, by zwiększyć efekty ich działania w zakresie kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich?

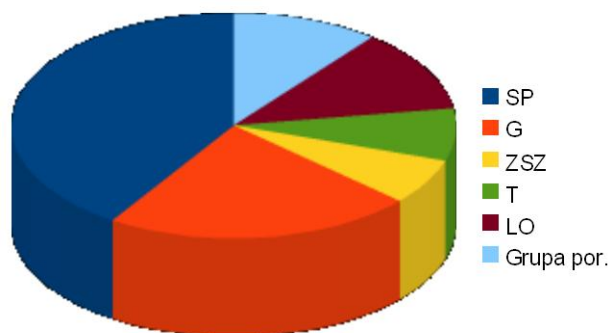
Charakterystyka badanych

Zbadano ogółem 1020 uczniów z 16 województw, w tym: 157 uczniów zasadniczych szkół zawodowych, 365 uczniów techników, 498 uczniów liceów ogólnokształcących.

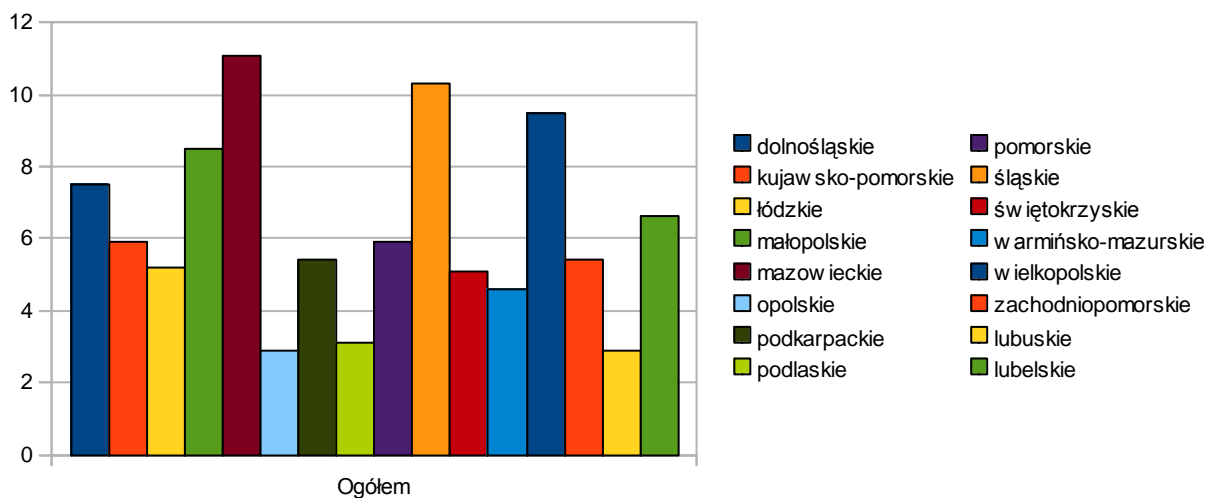
Wykres 1. Rozkład badanych uczniów według województw

Drugą, równie liczną grupę badawczą stanowili nauczyciele z 16 województw w liczbie 947 oraz 113 nauczycieli, konsultantów, doradców współdziałających z Wydziałem Rozwoju Kompetencji Społecznych i Obywatelskich Ośrodka Rozwoju Edukacji jako tzw. grupa porównawcza. W badaniach wzięło udział łącznie 1060 nauczycieli, z czego 1/5 stanowili mężczyźni.

Wykres 2. Rozkład badanych nauczycieli według typów szkół

Nauczyciele szkół podstawowych stanowili 40,5% (433 osoby) badanych, nauczyciele gimnazjów - 22,5% (239 osób), szkół ponadgimnazjalnych łącznie - 26%, z czego zasadniczych szkół zawodowych - 6,5% (69 osób), techników - 7,5% (80 osób), liceów ogólnokształcących - 12% (126 osób).

Wykres 3. Rozkład badanych nauczycieli według województw

W strukturze wiekowej przyjęto przedziały:

- a) 20 - 30 lat
- b) 31 - 40 lat
- c) 41 - 50 lat
- d) powyżej 50 lat

Najliczniejszą grupę (37,25%) stanowią nauczyciele w przedziale 41-50 lat. Najstarsi spośród badanych byli nauczyciele zasadniczych szkół zawodowych, gdzie najliczniejsza grupa plasowała się w przedziale powyżej 50 lat (34,33%), a następnie w przedziale 41-50 lat (31,34%).

Część III. Prezentacja wyników badań

Zgodnie z zaprezentowanymi wcześniej założeniami materiał uzyskany w badaniach został zaprezentowany w *Raporcie z badań* zaprezentowany w siedmiu kategoriach.

1. Świadomość uczniów i nauczycieli w zakresie edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka.

Badanym uczniom zadano pytania:

- Czy nauczyciele informowali Cię, jakie umiejętności musisz posiadać, by dobrze funkcjonować w społeczeństwie demokratycznym i zjednoczonej Europie?
- Czy jesteś świadomy(a) swoich praw i obowiązków obywatelskich?

Prawie 48% ogółu badanych uczniów klas programowo najwyższych badanych szkół ponadgimnazjalnych czuje się przygotowanymi do życia w demokratycznym państwie z gospodarką wolnorynkową, jednakże 52% - nie ma takiego poczucia lub nie jest w stanie go określić.

Na pytanie, czy nauczyciele informowali Cię, jakie umiejętności musisz posiadać, by dobrze funkcjonować w społeczeństwie demokratycznym i zjednoczonej Europie twierdząco odpowiedziało zaledwie 9,1% ogółu badanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych, przecząco 37,5%, a nieco ponad połowa (53,5%) nie potrafiła udzielić odpowiedzi.

Udzielając odpowiedzi na pytanie: Czy nauczyciele informowali Cię, jakie umiejętności musisz posiadać, by dobrze funkcjonować w społeczeństwie demokratycznym i zjednoczonej Europie? badani mieli możliwość wymienienia 5 takich umiejętności. W odpowiedziach znalazły się nie tylko umiejętności, ale także cechy i postawy, sprawności i działania. Zaskakujące jest iż: żadnej umiejętności nie wymieniło 125 uczniów zasadniczych szkół zawodowych na 157 badanych, co stanowi 79,62 % ogółu badanych uczniów w tym typie szkoły, 276 uczniów technikum na 365 badanych, co stanowi 75,62% i 443 uczniów liceów ogólnokształcących na 498, co stanowi 89,00%.

Umiejętności takich nie wymienił ani jeden uczeń w 10 zasadniczych szkołach zawodowych, w 6 technikumach i 3 liceach ogólnokształcących na 16 badanych szkół każdego typu. Najmniej poinformowanymi uczniami są uczniowie liceów, najbardziej – zasadniczych szkół zawodowych. Najczęściej wymienianymi przez uczniów umiejętnościami bez względu na typ szkoły były: umiejętność komunikacji, współpracy, pracy w grupie, negocjacji, dochodzenia do kompromisu. Wśród cech i postaw najczęściej wymieniano: asertywność, szacunek dla siebie i innych, tolerancję, dyscyplinę wewnętrzną, odpowiedzialność.

Na pytanie, czy jesteś świadomy swoich praw i obowiązków obywatelskich zdecydowana większość badanych uczniów (78, 15%) odpowiedziała twierdząco.

Spośród 78,15% uczniów świadomych swoich praw i obowiązków z praw korzystało 11% uczniów zasadniczych szkół zawodowych, 22% uczniów technikumów i 21% uczniów liceów ogólnokształcących. Przykłady praw, z jakich korzystali pokazują, że niektórzy z badanych uczniów myślą rozumienie prawa jako przywileju i prawa jako obowiązującego przepisu, co świadczy o nieznanym zagadnieniu lub niezrozumieniu pytania postawionego w kwestionariuszu ankiety.

Odpowiedzi uczniów zostały następnie skonfrontowane z odpowiedziami nauczycieli, które uzyskano dzięki zadaniem pytaniom:

1. Jakie umiejętności społeczne i postawy obywatelskie uznaje Pan/i/ za ważne w demokratycznym społeczeństwie?
2. Czy informuje Pan/i/ swoich uczniów o celach edukacyjnych podejmowanych działań?
3. Jakie umiejętności społeczne i obywatelskie rozwija Pan/i/ u uczniów w ramach prowadzonych zajęć?

Nauczycieli zapytano, jakie umiejętności społeczne i postawy obywatelskie uważają za ważne w demokratycznym społeczeństwie i poproszono o wypisanie co najmniej trzech według ważności. Bez względu na typ szkoły nauczyciele wymieniali najczęściej te same umiejętności i postawy. Część nauczycieli miała trudność w odróżnieniu cech osobowości, umiejętności i postaw.

Zapytano nauczycieli, czy informują swoich uczniów otwarcie o celach edukacyjnych podejmowanych działań. Twierdząco odpowiedziało 3/4 ogółu badanych nauczycieli, przecząco - 3%, pozostali udzielili odpowiedzi "czasami". Najlepiej z obowiązku informowania uczniów o celach działań edukacyjnych wywiązują się - ich zadaniem - nauczyciele zasadniczych szkół zawodowych. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło w tym typie szkoły 82,5 %, podczas gdy zaledwie 17, 3% uczniów w tych szkołach czuje się poinformowanymi. Podobnie ma się rzecz w technikach, gdzie odpowiedzi twierdzącej udzieliło 69% nauczycieli i 10,8% uczniów i liceach ogólnokształcących, gdzie liczby te wynoszą: nauczyciele - 78,5% i uczniowie 5,23%. Najmniej poinformowanymi uczniami są uczniowie liceów, najbardziej - zasadniczych szkół zawodowych. Najwyżej oceniają siebie nauczyciele zasadniczych szkół zawodowych, najmniej techników.

Na pytanie, jakie umiejętności społeczne i obywatelskie rozwija Pan/i/ u uczniów w ramach prowadzonych zajęć (proszę wymienić co najmniej 5 takich kompetencji) żadnej odpowiedzi nie udzieliło:

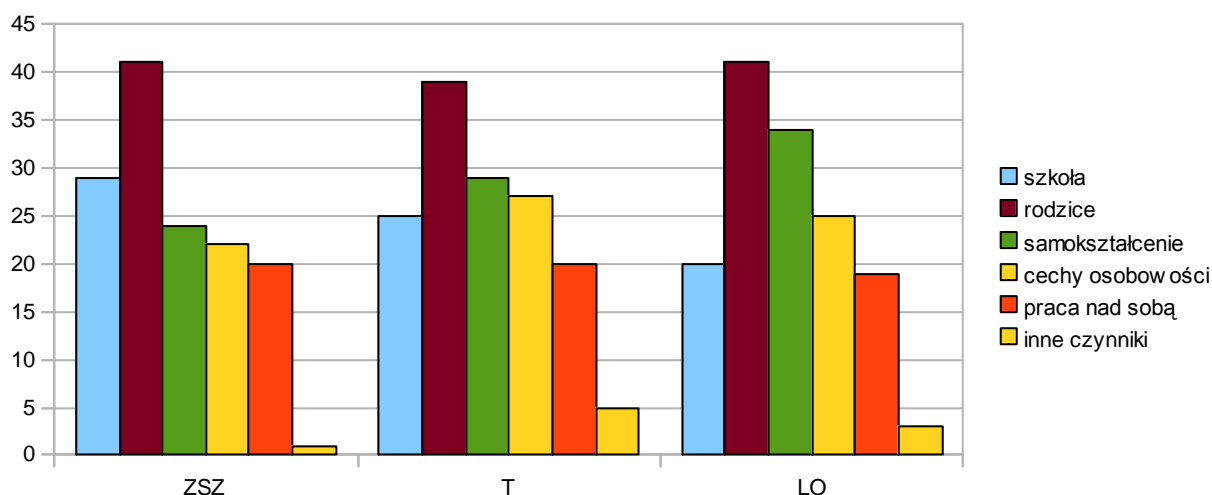
- 21 nauczycieli szkół podstawowych, co stanowi 4,8% ogółu badanych nauczycieli w tym typie szkoły,
- 24 nauczycieli gimnazjów, co stanowi 10% ogółu badanych nauczycieli w tym typie szkoły,
- 5 nauczycieli zasadniczych szkół zawodowych, co stanowi 7,2% ogółu badanych nauczycieli w tym typie szkoły,
- 4 nauczycieli techników, co stanowi 5% ogółu badanych nauczycieli w tym typie szkoły,
- 14 nauczycieli liceów ogólnokształcących, co stanowi 11,1% ogółu badanych nauczycieli w tym typie szkoły.

2. Rola i miejsce szkoły w edukacji obywatelskiej

W celu określenia miejsca szkoły w edukacji obywatelskiej uczniów zapytano:

- Komu zawdzięczasz przygotowanie do życia w społeczeństwie demokratycznym?
- Który typ szkoły przygotował Cię do życia w społeczeństwie demokratycznym najlepiej?

W odpowiedzi na półotwarte pytanie pierwsze uczniowie mieli do wyboru następujące odpowiedzi: szkole, rodzicom, samokształceniu, swojej osobowości, pracy nad sobą, inne (jakie?).

Wykres nr 4. Miejsce szkoły w przygotowaniu uczniów do życia w społeczeństwie demokratycznym a typ szkoły

Zdaniem uczniów zasadniczych szkół zawodowych (prawie 58%) najlepiej rolę tę wypełnia gimnazjum. Nieco inaczej widzą to uczniowie techników i liceów ogólnokształcących, z odpowiedzi których wynika, iż najlepiej przygotowała ich do życia społecznego szkoła ponadgimnazjalna.

Dla pogłębienia zagadnienia roli i miejsca szkoły w edukacji obywatelskiej nauczycieli zapytano:

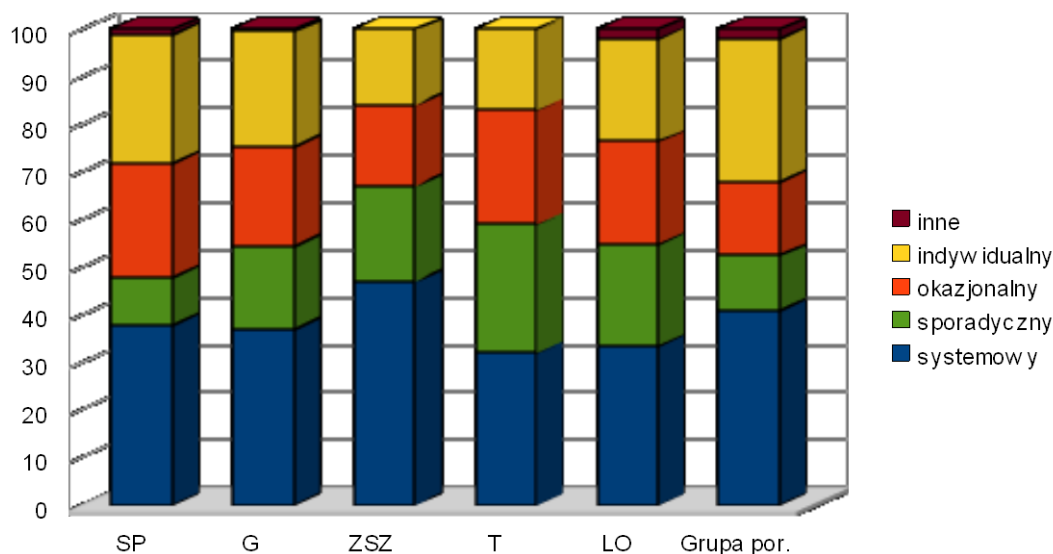
- Czyim zadaniem w Pana/i/ szkole jest edukacja obywatelska (EO) i edukacja na rzecz praw człowieka (EPC)?
- Jaki charakter ma edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka w Pana/i/ szkole?
- W jaki sposób planuje się Pana/i/ szkole działania edukacyjne?

W odpowiedzi na pytanie pierwsze uzyskano informacje, iż 30% ogółu badanych nauczycieli uważa, że edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka to zadanie wyłącznie wybranych nauczycieli takich przedmiotów jak np.: historia i wiedza o społeczeństwie, 3,5% wskazuje na nauczycieli prowadzących zajęcia dodatkowe z tego zakresu jako realizatorów tego ważnego zadania, a 2,5% inne podmioty, takie jak: zaproszonych gości, nauczycieli języka polskiego, etyki i podstaw przedsiębiorczości, wychowawców działających w ramach godzin wychowawczych. Wśród odpowiedzi "inne" pojawiały się też takie, jak: rada rodziców, każdy powinien, pedagog, psycholog, samorząd uczniowski, wychowawca, opiekun samorządu uczniowskiego, nie dotyczy.

Nauczyciele stanowiący tzw. grupę porównawczą, spośród których 26,5% to nauczyciele historii, wiedzy o społeczeństwie, podstaw przedsiębiorczości różnią się znacząco w odpowiedziach od pozostałych 947, gdzie odsetek nauczycieli uznanych za odpowiedzialnych za ten rodzaj edukacji jest znacznie mniejszy i wynosi 5,3%. Zdaniem 72% badanych tej grupy edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka jest zadaniem wszystkich nauczycieli.

Kolejne pytanie skierowane do nauczycieli: Jaki charakter ma edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka w Pana/i/ szkole? miało na celu wskazanie jednego z poniższych określeń, które najbardziej przystaje do rzeczywistego charakteru działań szkoły w badanym zakresie. Badani mieli do wyboru:

- systemowy – szkoła działa programowo i zaangażowani są wszyscy nauczyciele,
- sporadyczny – zajmują się tym nauczyciele wybranych przedmiotów,
- okazjonalny – wykorzystuje się do tego święta i rocznice,
- indywidualny – nauczyciele podejmują działania w ramach swoich przedmiotów,
- inne (jakie?).

Wykres 5. Charakter edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka w szkole z uwzględnieniem typu szkoły

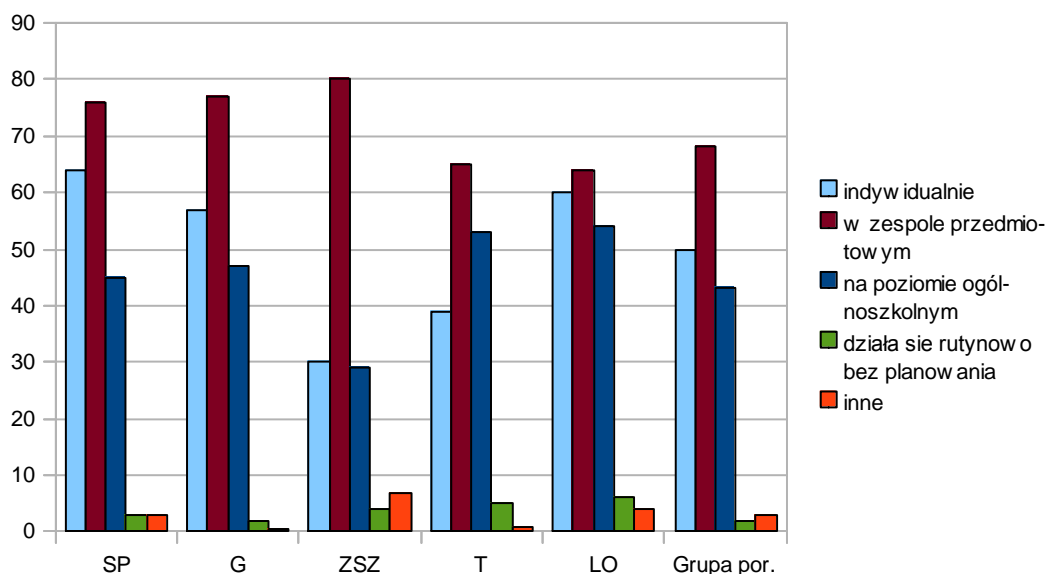
Najbardziej systemowo - zdaniem badanych - działa zasadnicza szkoła zawodowa, szkoła podstawowa i gimnazjum. Odpowiedzi grupy porównawczej - choć najbardziej optymistyczne – nie są tu miarodajne ze względu na fakt, iż na grupę tę składają się nauczyciele różnych typów szkół od szkoły podstawowej po liceum ogólnokształcące.

Ze względu na to, że podstawę systemowego działania szkoły stanowi planowanie zadano badanym nauczycielom pytanie półotwarte o to, w jaki sposób planuje się w ich szkole działania edukacyjne podając kafeterię odpowiedzi do wyboru:

- indywidualnie,
- w zespole przedmiotowym,
- na poziomie ogólnoszkolnym,
- inne (jakie?),
- działa się rutynowo bez planowania.

Zdaniem badanych sposób planowania działań edukacyjnych ma charakter zespołowy, ale odbywa się głównie w obrębie prac zespołów przedmiotowych, co oznacza, że nie ma on charakteru systemowego i potwierdza odpowiedź udzieloną przez badanych na pytanie o charakter edukacji obywatelskiej. Badani wskazali też na duży zakres autonomii nauczyciela w zakresie planowania procesu kształcenia. Planowanie na poziomie ogólnoszkolnym jest udziałem 43% ogółu badanych.

Wykres 6. Sposób planowania w szkole działań edukacyjnych a typ szkoły

Najmniejszy zakres planowania ogólnoszkolnego ma miejsce w zasadniczych szkołach zawodowych, gdzie planowanie opiera się przede wszystkim na działaniach w ramach zespołów przedmiotowych. 3,3% wskazało na działania rutynowe szkoły i 2,5% na działania w inny niż wymienione w katarerii sposób np.: z rodzicami, z wychowawcami, z nauczycielami których lubię, poprzez projekty i konkursy, w zespole klasowym, w zespole zadaniowym.

3. Treści edukacji obywatelskiej

W celu ustalenia, jakie treści wykorzystują nauczyciele w procesie kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich zadano uczniom i nauczycielom szereg pytań.

Uczniów poproszono o ocenę w skali ocen szkolnych od 1 do 6 dziewięciu wybranych umiejętności społecznych. W ich grupie z rozmysłem zamieszczono także: "znajomość praw i obowiązków obywatelskich" jako pytanie kontrolne do później postawionego otwarcie, a zanalizowanego już pytania: Czy jesteś świadomy swoich praw i obowiązków obywatelskich? W celu zwiększenia obiektywizmu oceny nie pytano wprost o samoocenę, lecz o ocenę poziomu tych umiejętności u swoich rówieśników. Oceny poziomu umiejętności zaprezentowano ogółem oraz z uwzględnieniem typu szkoły.

W tabeli poniżej zamieszczono średnie oceny dziewięciu wymienionych w pytaniu umiejętności z uwzględnieniem typu szkoły oraz dla porównania średnie ocen ogółem.

Kolorem zielonym zaznaczono trzy najwyższe (powyżej 4,0) ocenione umiejętności: komunikowanie się w różnych sytuacjach, jasne wyrażanie własnych opinii i przekonań i współpraca z innymi w grupie, natomiast kolorem czerwonym - trzy najniższe ocenione umiejętności: orientacja w wydarzeniach społeczno-politycznych, przyjmowanie przekonań innych ludzi. Widać pełną zgodność ocen uczniów bez względu na typ szkoły w najwyższych ocenianych umiejętnościach. Nieco zmienia się - jeśli chodzi o ranking - wybór najniższych ocenianych umiejętności. Uczniowie techników mają mniejszą znajomość swoich praw i obowiązków obywatelskich, ale lepszą od innych badanych zdolność wywierania wpływu na otaczający świat. Wartości liczbowe wyrażające oceny różnią się jednak nieznacznie. Warto podkreślić, iż 78% ogółu badanych w pytaniu otwartym dotyczącym świadomości praw i obowiązków obywatelskich udzieliło

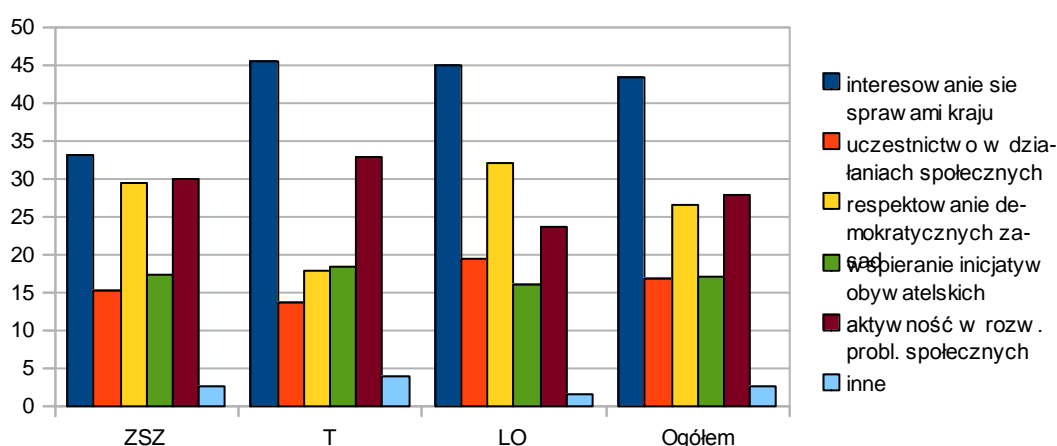
odpowiedzi twierdzącej. Średnia ocena, jaką sobie w tym zakresie wystawili 3,59 przy najwyższej ocenianej umiejętności 4,28 i najniższej ocenianej – 4,27.

Tabela 1. Średnia ocena umiejętności społecznych a typ szkoły

N=1020

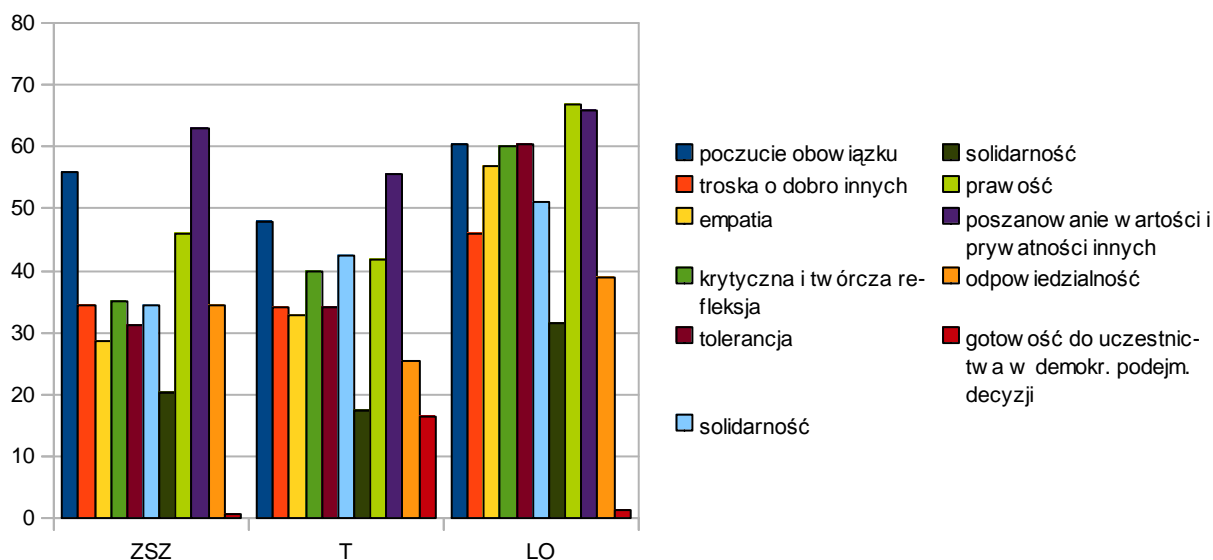
Typ szkoły Umiejętność	ZSZ N=157	T N=365	LO N=498	Średnia ogólnopolska N=1020
znajomość swoich praw i obowiązków obywatelskich	3,74	3,61	3,5	3,59
orientacja w wydarzeniach społecznych i politycznych	3,08	3,31	3,31	3,27
komunikowanie się w różnych sytuacjach	4,29	4,17	4,14	4,18
jasne wyrażanie własnych opinii i przekonań	4,34	4,38	4,13	4,28
przyjmowania opinii i przekonań innych ludzi	3,66	3,45	3,41	3,47
zdolność wywierania wpływu na otaczający świat	3,65	3,64	3,49	3,58
negocjowanie i dochodzenie do kompromisu	3,68	3,77	3,51	3,65
współpraca z innymi w grupie	4,01	4,16	4,05	4,08
pełnienie roli lidera w grupie	3,69	3,84	3,58	3,71

Dla sprawdzenia umiejętności społecznych uczniów "w praktyce" zapytano ich, jakie zachowania obywatelskie zauważają u swoich rówieśników.

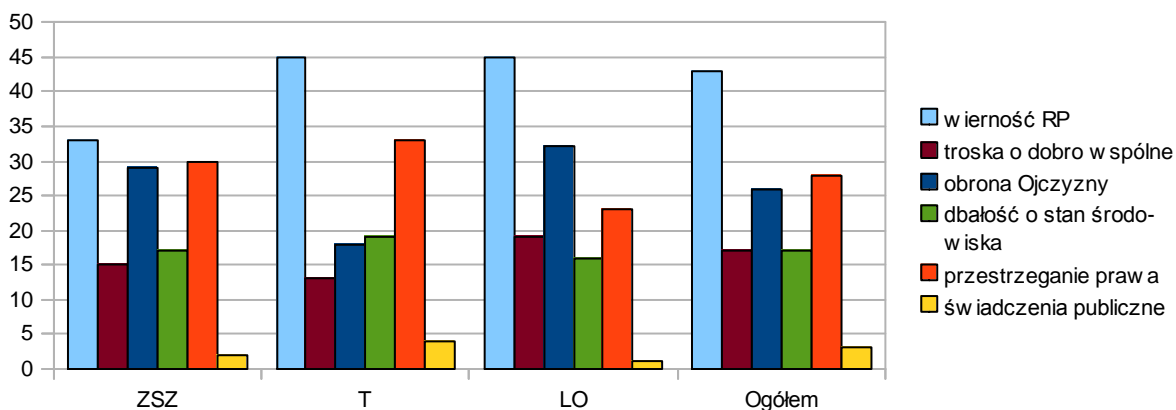

Wykres 7. Zachowania obywatelskie młodych ludzi z uwzględnieniem typu szkoły

Badanych zapytano nie tylko o zachowania obywatelskie zauważane u rówieśników, ale także zauważane u młodzieży postawy obywatelskie. W kafeterii tak postawionego pytania zamieszczono dziesięć wybranych postaw, dając jednocześnie możliwość dopisania niewymienionych w rubryce "inne". Odpowiedzi uczniów przedstawiono w postaci wykresów ujmujących wyniki ogółem oraz z podziałem na typy szkół.

Wykres 8. Postawy obywatelskie polskiej młodzieży a typy szkół

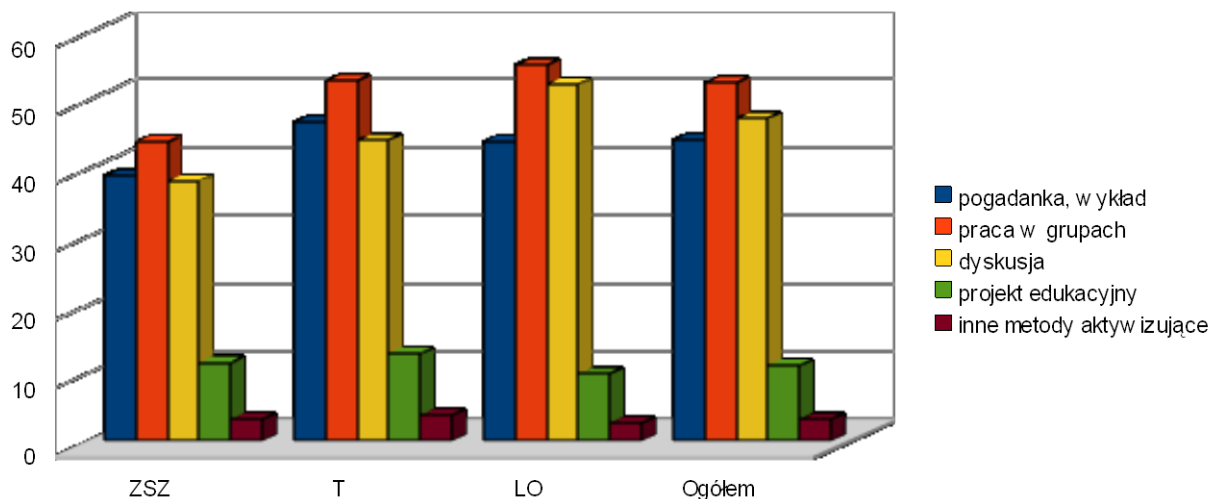
Wykres 9. Obowiązki obywatelskie, których wypełnianie sprawia trudność młodemu pokoleniu a typ szkoły – zmienić

4. Wykorzystywane w edukacji obywatelskiej metody, formy i środki

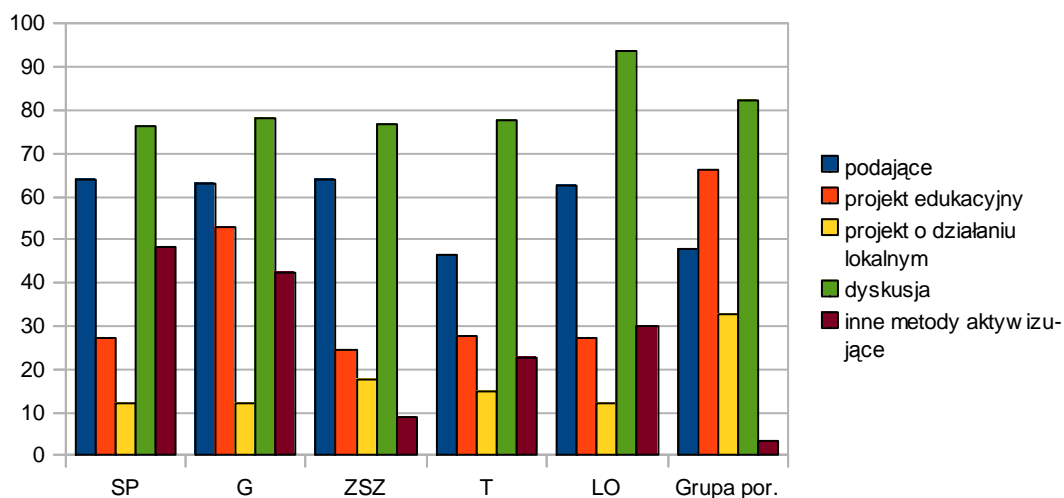
Ważne z punktu widzenia prowadzonych badań było nie tylko poznanie treści edukacji obywatelskiej przekazywanych uczniom w toku procesu kształcenia, ale także poznanie metod i form oraz środków dydaktycznych wykorzystywanych w ich przekazywaniu.

Prawie 1/3 ogółu badanych uczniów wskazuje na przedmioty humanistyczne jako najbardziej przyczyniające się do rozwoju ich umiejętności społecznych i obywatelskich. Ważną rolę w tym zakresie pełni ich zdaniem także godzina wychowawcza. Jak z powyższych danych wynika pełni ona szczególnie ważną rolę w szkołach typu: zasadnicza szkoła zawodowa i technikum. 13,33% badanych wskazuje, iż kształtuje swoje na wszystkich przedmiotach, a 17,3% - na każdej lekcji. Niewiele ponad 1/5 badanych uczniów uważa, że rolę tę pełni wyłącznie przedmiot wiedza o społeczeństwie. Badani mieli możliwość wskazania innych przedmiotów. Skorzystało z tego 6,27% badanych wskazując takie przedmioty jak: podstawy przedsiębiorczości, religia, wychowanie do życia w rodzinie.

W odpowiedzi na pytanie o stosowane przez nauczycieli metody edukacji obywatelskiej uczniowie wybierali najczęściej: nauczyciele stosowali pracę w grupach, nauczyciele tworzyli warunki do dyskusji, wymiany zdań, prezentowania własnego punktu widzenia, nauczyciele mówili na czym polegają (pogadanka, wykład). Zaledwie 11,2% nauczycieli - zdaniem uczniów - sięga po metodę projektu edukacyjnego, a 3,1% po inne metody aktywizujące.

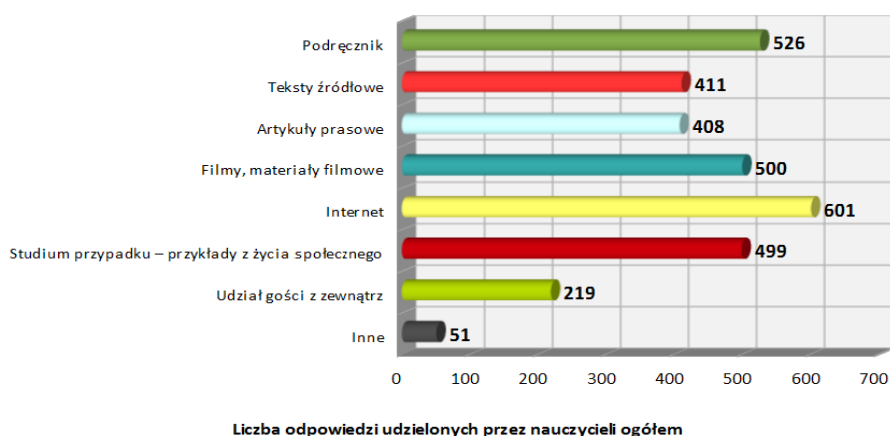
Wykres 10. Metody wykorzystywane przez nauczycieli w kształtowaniu kompetencji społecznych i obywatelskich w opinii uczniów różnych typów szkół

Wykres 11. Metody wykorzystywane przez nauczycieli w kształtowaniu kompetencji społecznych i obywatelskich w opinii nauczycieli a typ szkoły

Zaledwie 7,28% ogółu badanych często tworzy okazje do dyskusji, nieco ponad 1/3 - kiedy tylko treści kształcenia dają ku temu sposobność, aż 52,33% czyni to przy tzw. innych okazjach. Tylko 2,5% wymienia te "inne" okazje: zawsze, podstawa programowa nie wymaga tego, według potrzeb, według sytuacji, na godzinie wychowawczej, przy obchodach rocznic i świąt, na wycieczkach, w kołach przedmiotowych, na zajęciach pozalekcyjnych, w rozmowach. Najczęściej wskazywaną "inną sytuacją" była godzina wychowawcza.

Z jakich środków korzysta Pan/Pani w kształtowaniu kompetencji społecznych i obywatelskich?

Wykres 12. Środki dydaktyczne wykorzystywane w edukacji obywatelskiej

5. Środowisko wdrażania edukacji obywatelskiej (kontekst wewnętrzny)

Bardzo duże znaczenie w rozwoju kompetencji społecznych i obywatelskich ma

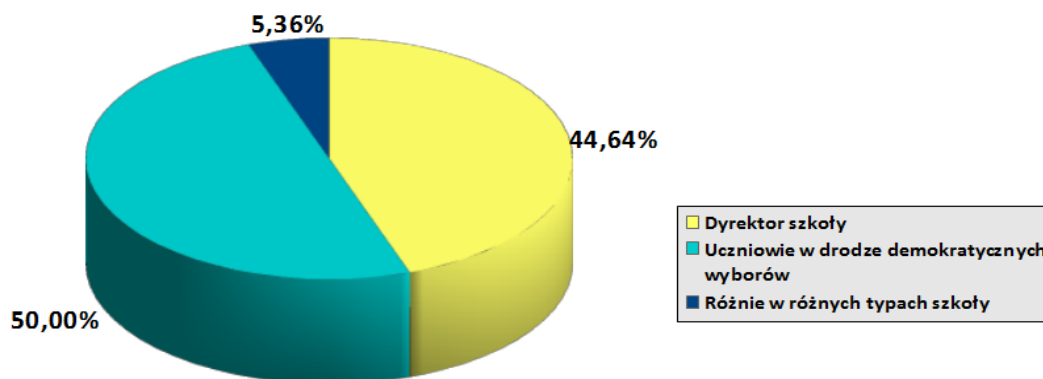
tworzenie w szkole warunków do samorządności i uczestnictwa uczniów w procesie kształcenia, tworzenia obowiązujących norm, oceniania. Ważnym więc było poznanie środowiska szkolnego z tego punktu widzenia.

10,2% uczniów zasadniczych szkół zawodowych, 8,30% - techników i 5,42% - liceów ogólnokształcących stwierdziło, iż nauczyciel (najpewniej wychowawca) wybierał szkolnych i klasowych przedstawicieli samorządu uczniowskiego. Znacznie lepiej jawi się samorządność na poziomie klasy niż szkoły. Prawie 72 % badanych uczęszczała do szkół, w których klasowych przedstawicieli wyłaniano w drodze demokratycznych wyborów, natomiast tylko 49,60% doświadczyło demokratycznego wyboru przedstawicieli szkolnych. Wśród respondentów istnieje duża zgodność w badanym obszarze. Tylko 2,84% wybrało odpowiedź "różnie w różnych szkołach", co oznacza, że w ich życiowej roli ucznia spotkali się z różnymi podejściami szkoły do szkolnych wyborów.

Zdaniem prawie 97% badanych nauczycieli klasowych przedstawicieli samorządu uczniowskiego wyłania się w drodze demokratycznych wyborów. Nieco gorzej ma się kwestia wybory opiekuna samorządu uczniowskiego, który w wielu szkołach wybierany jest przez dyrektora. Poniższe wykresy ukazują dwa punkty widzenia na to zagadnienie: uczniów i nauczycieli.

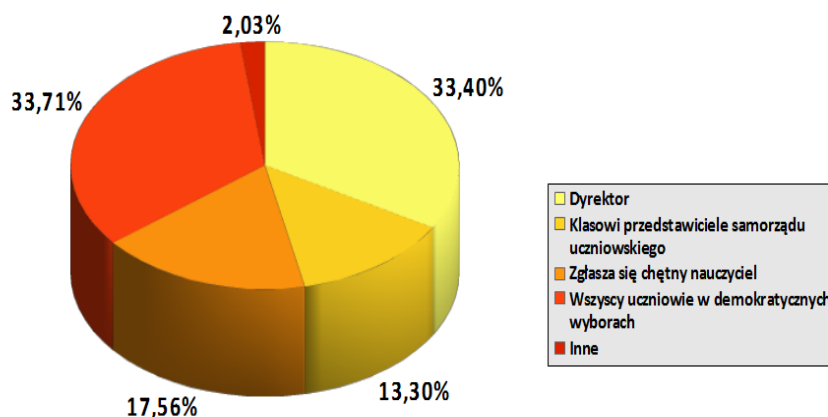
Kto – w szkołach, do których uczęszczał/a/ś – wybierał nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego?

Procentowy udział odpowiedzi uczniów ogółem

Kto wybiera nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego w Pana/Pani szkole?

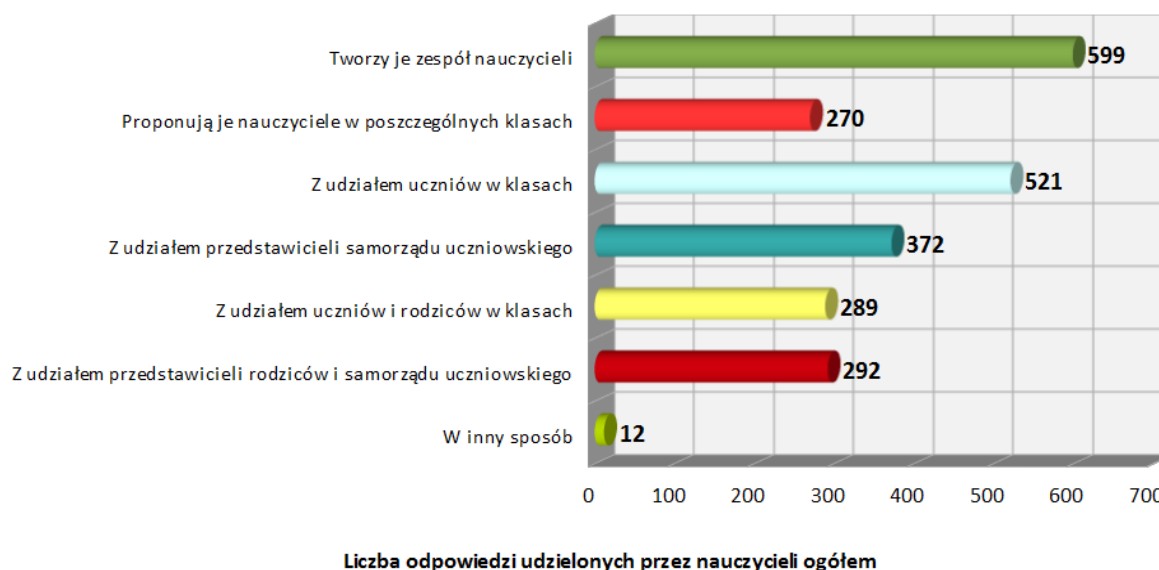
Procentowy udział odpowiedzi nauczycieli ogółem

Nauczycieli zapytano: Jak ustalane są normy współzycia społecznego w szkole? i Jaki jest udział uczniów w procesie kształcenia.

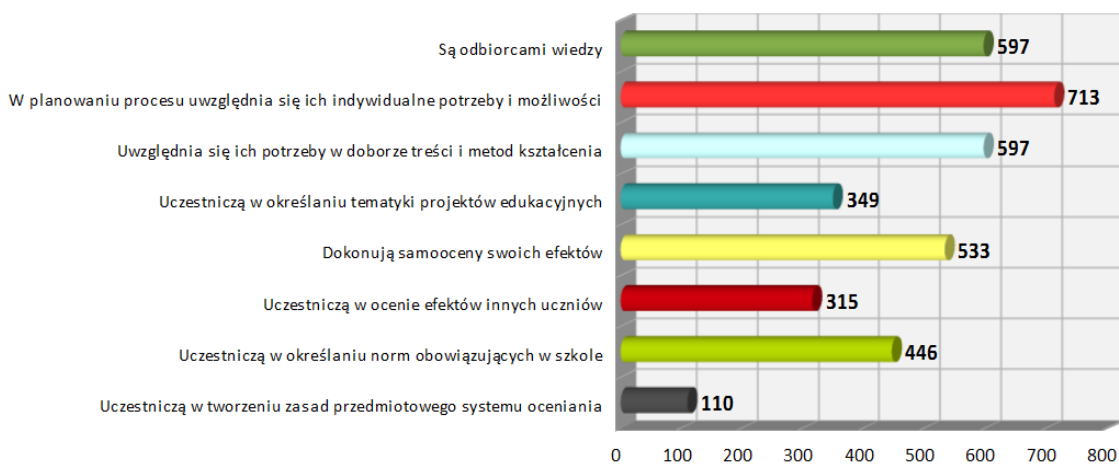
Badani uznali, że normy tworzone są przez nauczycieli z niewielkim udziałem uczniów i rodziców.

Jak ustalane są normy współzycia społecznego w szkole?

Ciekawie zostało też nakreślone przez samych nauczycieli miejsce ucznia w procesie kształcenia sprowadzające go głównie do odbiorcy wiedzy, któremu dostosowuje się warunki i metody stosownie do jego potrzeb i możliwości, co przedstawia poniższy wykres.

Jaki jest udział uczniów w procesie kształcenia w szkole, w której Pan/Pani pracuje?

Liczba odpowiedzi udzielonych przez nauczycieli ogółem

6. Współdziałanie szkoły ze społecznością lokalną (kontekst zewnętrzny)

Współpraca szkoły z różnymi organizacjami społecznymi ma charakter symboliczny bez względu na typ szkoły. 57,15% ogółu badanych uczniów nie działało i nie działa w żadnej organizacji społecznej. Pozostali wymieniali najczęściej samorząd uczniowski oraz organizacje przedstawione w tabeli nr 3.

Tabela 3. Typy "innych" organizacji społecznych, w których działają badani

N=1020

ZSZ N=157		T N=365		LO N=498	
Organizacja	Liczba wskazań	Organizacja	Liczba wskazań	Organizacja	Liczba wskazań
OSP	2	wolontariat	11	wolontariat	6
ZHP	4	OSP	6	PCK	2
Fundacja	1	PCK	3	ZHP	11
WOŚP	1	ZHP	4	ZHR	1
Caritas	1	SKO	2	SKO	1
Kluby sportowe	1	Fundacja	2	Fundacja	4
Gang	1	Stowarzyszenie	1	Stowarzyszenie	2
		DPS	1	Młodzieżówka partii	1
		PZPN	1	WOPR	2
				WOŚP	2
				Caritas	4
				Kluby sportowe	1
				Świetlica środowiskowa	2
Ogółem	9 7,32%	Ogółem	31 10,76%	Ogółem	39 14,29%

Współpraca ze społecznością lokalną ma charakter akcyjny i wiąże się ze zbiórkami na rzecz dzieci, ludzi starych i zwierząt. Współpraca z organizacjami rządowymi, samorządowymi i pozarządowymi ma charakter okazjonalny i sporadyczny. Część nauczycieli deklaruje, iż zna problemy środowiska lokalnego, ale nie wszyscy uwzględniają je w planowaniu procesu dydaktycznego.

6. Ewaluacja edukacji obywatelskiej

Dla prawidłowego planowania i realizacji procesu kształcenia koniecznym jest dokonywanie ewaluacji działań podejmowanych przez szkołę. Ważnym jej elementem jest samoocena nauczycieli i podejmowanych przez nich działań, określanie przez nich samych potrzeb edukacyjnych, planowanie zmian w procesie kształcenia oraz własnego rozwoju.

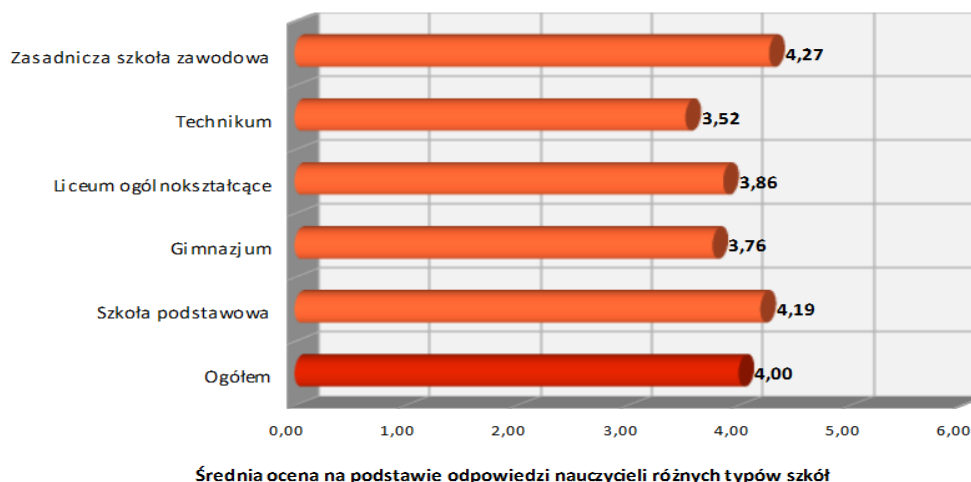
Badanych nauczycieli poproszono o dokonanie oceny, a właściwie samooceny, poziomu swojego przygotowania do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka w skali ocen szkolnych 1 - 6.

Średnia ocena przygotowania nauczycieli do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka jaką wystawili sobie badani to ocena dobra (4,00). Nauczyciele z grupy porównawczej ocenili siebie niewiele wyżej. Ich średnia ocena wynosi 4,1. Nieco wyżej ocenili siebie nauczyciele wiedzy o społeczeństwie i historii:

- w grupie nauczycieli szkół podstawowych stanowią 4,2% ich populacji - ocena 4,71;
- w grupie nauczycieli gimnazjów (5%) - ocena 4,68;
- w grupie nauczycieli zasadniczych szkół zawodowych (4,3%) - 5,17;
- w grupie nauczycieli techników (jedna osoba) - ocena 6;
- w grupie nauczycieli liceów (20%) - ocena 4,53;
- w grupie porównawczej 26,5%) - ocena 4,72.

Najbardziej zadowoleni są ze swojego przygotowania nauczyciele badanych zasadniczych szkół zawodowych, którzy wystawili sobie ocenę 4,27 oraz nauczyciele szkół podstawowych z oceną 4,19, najsurowsi okazali się wobec siebie nauczyciele technikum wystawiając sobie średnią ocenę 3,52 i gimnazjum - 3,76. Najniższa ocena, jaką wystawili sobie nauczyciele zasadniczych szkół zawodowych wynosi 3. W tej grupie jest też najwięcej ocen celujących.

Jak ocenia Pan/Pani swój poziom przygotowania do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka w skali ocen szkolnych 1 - 6?

W odpowiedzi na pytanie: Czego jeszcze chciał/a/by się Pan/i/ nauczyć w ramach doskonalenia nauczycieli w zakresie edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka? nauczyciele wymienili szereg zagadnień dotyczących edukacji obywatelskiej i procesu kształcenia w ogóle, które chcieliby poznać i szereg umiejętności, które chcieliby rozwijać. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 42% ogółu badanych (445 na 1060 badanych), w tym: 49,6% nauczycieli szkół podstawowych, 46,9% nauczycieli gimnazjów, 55,1% nauczycieli zasadniczych szkół zawodowych, 37,5% nauczycieli techników, 39,7% nauczycieli liceów i 10,4% nauczycieli z grupy porównawczej. Należy przy tym zaznaczyć, że spośród tych, którzy udzielili odpowiedzi na pytanie otwarte 3,5% to osoby, które deklarowały brak potrzeby lub niechęć do uczenia się nowych rzeczy.

Nauczycieli formułujących swoje oczekiwania w zakresie doskonalenia można podzielić na kilka kategorii:

- zainteresowanych poszerzaniem wiedzy,
- zainteresowanych wzbogacaniem warsztatu metodycznego (metody, scenariusze),
- zainteresowanych rozwijaniem umiejętności praktycznych,
- zainteresowanych psychologicznymi aspektami procesu edukacji obywatelskiej,
- wiedzących wszystko,
- chcących poznać wszystko,
- permanentnie się doskonalących,
- otwartych na propozycje.

Pytanie ostatnie: *Nad czym zamierza Pan/i/ w najbliższym czasie popracować, by podnieść poziom swoich kompetencji w zakresie edukacji społecznej i obywatelskiej?* służyło skonkretyzowaniu uświadomionych potrzeb w zakresie doskonalenia zawodowego.

Na tak postawione pytanie otwarte odpowiedzi nie udzieliło 41% (435 na 1060 badanych), w tym: 44,3% nauczycieli szkół podstawowych, 48,1% nauczycieli gimnazjów, 63,8% nauczycieli zasadniczych szkół zawodowych, 37,5% nauczycieli techników, 42,9% nauczycieli liceów i 2% nauczycieli z grupy porównawczej.

Nauczycieli formułujących najbliższe plany w zakresie doskonalenia można podzielić na kilka kategorii:

- oddających się lekturze przedmiotu,
- gotowych do podjęcia doskonalenia na kursach i warsztatach,
- zamierzających popracować nad rozwojem swoich kompetencji osobistych i społecznych,
- zamierzających zająć się rozwojem swojego warsztatu metodycznego,
- zamierzających odpoczywać,
- w pełni zadowolonych z osiągniętego rozwoju.

Plany większości wypowiedzających się w tej materii krążą wokół poszerzania zakresu wiedzy, poznawania nowych metod, kształtowania własnych umiejętności społecznych, pomagania uczniom w rozwoju ich umiejętności społecznych, uspołeczniania i aktywizowania uczniów, podejmowania działań na rzecz społeczności lokalnej.

Na pytanie, co powinna robić szkoła, by dobrze przygotowywać swoich uczniów do życia w społeczeństwie demokratycznym uczniowie postawili szkole i nauczycielom szereg wymagań, których spełnienie może - ich zdaniem - przyczynić się do poprawy efektywności edukacji obywatelskiej.

Tabela 4. Postulowane przez uczniów zmiany w edukacji obywatelskiej a typ szkoły
N=1020

ZSZ N=157		T N=365		LO N=498		Średnia ogólnopolska N=1020	
Propozycja	%	Propozycja	%	Propozycja	%	Propozycja	%
korzystać z nowoczesnych metod edukacji	52,8	korzystać z nowoczesnych metod edukacji	54,2	traktować ucznia jako partnera procesu kształcenia	64,8	traktować ucznia jako partnera procesu kształcenia	57
traktować ucznia jako partnera procesu kształcenia	43,9	traktować ucznia jako partnera procesu kształcenia	52	korzystać z nowoczesnych metod edukacji	57,2	korzystać z nowoczesnych metod edukacji	55,4
przygotować lepiej nauczycieli do kształcenia	32,4	przygotować lepiej nauczycieli do kształcenia	39,1	przygotować lepiej nauczycieli do kształcenia	47,1	przygotować lepiej nauczycieli do kształcenia	42
tworzyć przestrzeń dla inicjatywy społecznej uczniów	28	tworzyć przestrzeń dla inicjatywy społecznej uczniów	34,2	tworzyć przestrzeń dla inicjatywy społecznej uczniów	45,7	tworzyć przestrzeń dla inicjatywy społecznej uczniów	38,9
tworzyć warunki do samorządności i społecznej aktywności uczniów	24,8	tworzyć warunki do samorządności i społecznej aktywności uczniów	32,8	tworzyć warunki do samorządności i społecznej aktywności uczniów	42,5	tworzyć warunki do samorządności i społecznej aktywności uczniów	36,3
inicjować różne działania na rzecz środowiska szkoły i środowiska lokalnego	20,3	inicjować różne działania na rzecz środowiska szkoły i środowiska lokalnego	25,7	inicjować różne działania na rzecz środowiska szkoły i środowiska lokalnego	35,5	inicjować różne działania na rzecz środowiska szkoły i środowiska lokalnego	29,7
ustawicznie aktualizować treści nauczania	15,2	ustawicznie aktualizować treści nauczania	23,2	ustawicznie aktualizować treści nauczania	31,1	ustawicznie aktualizować treści nauczania	25,8

Z zaprezentowanych wyników badań wyłania się sylwetka ucznia szkoły ponadgimnazjalnej, który:

- nie czuje się dostatecznie przygotowany do życia w demokratycznym społeczeństwie z gospodarką wolnorynkową, poczucie takie ma 48% badanych uczniów;
- swoje dotychczasowe przygotowanie do życia społecznego zawdzięcza przede wszystkim rodzicom (40,3%), samokształceniu (30,5%), a następnie szkole (25,4%); najlepiej spośród szkół rolę tę wypełnia szkoła ponadgimnazjalna, choć uczniowie zasadniczych szkół zawodowych wskazują w większości na gimnazjum;
- nie czuje się dostatecznie poinformowany, jakie umiejętności społeczne są mu potrzebne, by dobrze funkcjonować w społeczeństwie demokratycznym i zjednoczonej Europie, najlepiej poinformowanymi czują się uczniowie

- zasadniczych szkół zawodowych, najgorzej poinformowanymi - liceów; 83% ogółu badanych uczniów nie potrafi wymienić takich umiejętności;
- do najwyższej ocenianych umiejętności społecznych (ocena ponad 4,0) zalicza: jasne wyrażanie własnych opinii i przekonań, komunikowanie się w różnych sytuacjach i współpracy w grupie, do najniższej ocenianych: orientacje w wydarzeniach społecznych i politycznych oraz przyjmowanie opinii i przekonań innych;
 - umiejętności te rozwinął przede wszystkim na przedmiotach humanistycznych, godzinie wychowawczej i wiedzy o społeczeństwie dzięki pracy w grupach, dyskusjom na lekcji i pogadankom nauczycieli;
 - zauważa u swoich rówieśników takie zachowania jak: zainteresowanie sprawami swojego kraju, respektowanie demokratycznych zasad, aktywność w rozwiązywaniu problemów społecznych oraz takie postawy jak: odpowiedzialność za swoje czyny, poczucie obowiązku i poszanowanie wartości i prywatności innych;
 - własne postawy obywatelskie ukształtował przez uczestnictwo w realizacji projektów edukacyjnych i samorządność w szkole;
 - ma problemy z wypełnianiem obowiązków obywatelskich, a w szczególności: dbałości o stan środowiska, przestrzeganie prawa, troska o dobro wspólne;
 - lubi działać zarówno indywidualnie, jak i zespołowo, w roli lidera zespołu lub jego członka w zależności od sytuacji;
 - udziela pomocy potrzebującym i członkom swojej rodziny;
 - w sytuacjach problemowych i konfliktach szuka kompromisu;
 - nie działa w żadnej organizacji społecznej,
 - postuluje, by nauczyciele traktowali go jako partnera procesu kształcenia, korzystali z nowoczesnych metod kształcenia;
 - postuluje, by polskich nauczycieli lepiej przygotować do procesu kształcenia, tworzyć warunki do rozwoju szkolnej samorządności i inicjatyw społecznych,
 - inicjować działania na rzecz środowiska szkoły i środowiska lokalnego.

Do scharakteryzowania sylwetki ucznia posłużyły informacje uzyskane z odpowiedzi wskazywanych przez największą liczbę badanych bez względu na jej wartości procentowe.

Na podstawie odpowiedzi uczniów i nauczycieli można też scharakteryzować sylwetkę nauczyciela polskiej szkoły, który:

- do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka przygotowany jest na ocenę dobrą;
- w kształtowaniu kompetencji społecznych i obywatelskich wykorzystuje głównie pracę w grupach, dyskusje i pogadankę;
- tworzy okazje do dyskusji uczniów, kiedy tylko treści kształcenia mu to umożliwiają;
- w edukacji obywatelskiej korzysta głównie z internetu, podręcznika, materiałów filmowych i przykładów z życia;
- zna problemy środowiska lokalnego, ale nie wykorzystuje tej wiedzy w pełni w procesie dydaktycznym;
- nie wie, czy w szkole funkcjonuje rada szkoły;
- ma problemy z wymienieniem inicjatyw społecznych podejmowanych przez szkołę;
- nie jest szczególnie zainteresowany dalszym rozwojem zawodowym,
- plany jego rozwoju przewidują głównie samokształcenie.

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI